

Yayın Geliş Tarihi: 18.12. 2017

Yayın Onay Tarihi: 25.04.2018

Hakan SAZYEK •
Yunus SÜRÜCÜ ••

Cahit Külebi'nin Şiirlerine Ekoeleştiri Çerçevesinden Bakmak

*Analysing The Poems of Cahit Külebi Through
Ecocriticism*

Özet

Bu çalışmanın amacı edebiyat ve çevre ilişkisini ortaya çıkaran ekoeleştiri kuramının Cumhuriyet döneminin önemli şairlerinden Cahit Külebi'nin şiirlerinde nasıl görüldüğünü irdelemek ve tartışmaktır. Ayrıca Cahit Külebi'nin şiirlerinde görülen tabiat, çevre ve onun konumlandırıldığı yer, ekoeleştiri ile beraber değinilmesi gereken kentleşme sorunsalı da tartışmaya açılacaktır. Çalışmada ilk önce kentleşmenin kısa bir şekilde Türkiye'deki seyri incelenecek ve daha sonra şairin kentle ilgili şiirleri değerlendirilecektir. Kentleşmeye değinildikten sonra ekoeleştirin ne olduğu, neyin üzerinde durduğu, Cahit Külebi'nin şiirlerinde yer alan konumunun nasıl olduğu üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken şairin şiirlerinden yola çıkılacaktır. Çalışmada yapılmaya çalışılan analizler şairin şiirleri üzerinden somut ve açık bir şekilde ifade edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Külebi, şiir, ekoeleştiri, kentleşme

Abstract

The purpose of this study is to examine and discuss how the theory of eco-criticism that reveals the relationship between literature and environment is seen in the poems of Cahit Külebi, one of the most important poets of the Republican era. In addition, the nature, environment and place where it is located in the poems of Cahit Külebi's poetry and the problem of urbanization which should be mentioned together with eco-criticism will also be discussed. The study will examine briefly the course of urbanization in Turkey and will then assess his poems about the city. After addressing urbanization, it will focus on what eco-criticism is, what it is about, and how it is located in the poems of Külebi. Analyzes made in the study will be expressed in a concrete and clear way through his poems.

Keywords: CahitKülebi, poetry, ecocriticism, urbanization

• Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, hsazyek@hotmail.com

•• Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, yunus_src@hotmail.com

Giriş

1917 yılında Tokat'ta dünyaya gelen Cahit Külebi ilk gençlik döneminden itibaren hayatın çeşitli zorluklarıyla karşı karşıya gelmiştir. Hayatın farklı dönemleriyle kendisini konumlandırmaya çalışan Külebi, her sanatçı gibi bunu estetik bir dille yapmıştır. Şiirlerinde Anadolu, insan, tabiat sevgisini sıkça işleyen şair, bütün bunları aslında bir merkezden ele almış gözükmektedir. Külebi'nin şiirlerine baktığımız zaman Anadolu'nun, insanın ve tabiatın bütün olmuş hâlini rahatlıkla görebiliriz. Sanat anlayışında bu temalara önem veren şairin seçimi elbette estetik kaygı ve endişelerle vücut bulmuştur. Fakat dışsal etkilerin de şiirin oluşması noktasında uzak tutulmaması gerekir. Her sanatçının eserlerini belli bir sanat kaygısı ve endişesiyle var ettiği bir gerçektir. Fakat sanatçıyı kuşatan sosyal, siyasi vb. taraflar da mutlaka onun eserlerinde görülebilmektedir. Nitekim en soyut yazan şairlerimizin bile şiirleri yakın okumalarla mercek altına alındığında aslında sanatçının belirtilen etkilerden uzak kalamadığı anlaşılacaktır.

Cahit Külebi'nin şiiri temiz, yalın bir dilin ürünüdür. O, şiirlerini Anadolu'nun, insanın, tabiatın soluğundan alırken öz ve biçim üzerinde de durmuş, biçim olarak genellikle dördlükleri seçmiştir. "Dil devriminden, çağdaş eğitimden ve şiir sanatından ödün vermeyen, Türkçe'nin duru şiirlerini yazan, içimizi ısıtan, bize umut veren, güç veren, yaşanmış bir duyarlılığı hep hissettiren Külebi'nin 1946'da yayımladığı ilk kitabı Adamın Biri'nde umutlu özelemler, küçük kırılışların ardından iyimser direnişler, insanlara sevgi ve acılarıyla yaklaşımlar, gerçekçi bir yurt sevgisi, Anadolu insanının güçlü bir tasviri ve tertemiz aşklar görülmektedir." (Yardımcı, ty:2) Mehmet Yardımcı'nın bu ifadeleri şairin dili ve üzerinde durduğu temalar hakkında bize kısa fakat toplu bir bilgi vermektedir. Külebi'nin şiirlerinde karmaşık bir yapı yoktur. Fakat onun kurduğu dil sistemi, şiirlerini yüksek bir perdeden aktarır okuyucuya. Özetle söylemek gerekirse Külebi, şiirlerinde daha çok dördlüklerden faydalanmış, şiirini halk şiirine yaslayan bir yere koymuş ve temalarını insan, tabiat, memleket sevgisi olarak seçmiştir. Külebi'nin bu seçimlerinde dönemin edebiyat anlayışı da etkili olmuştur. Şiirde dil, artık Cumhuriyet'ten sonra tamamen açılmış ve sade bir şekil almıştır. Şairin üzerinde durduğu memleket sevgisi ise diğer şairlerde de görülen özelliklerdir. Çünkü Milli Edebiyat ile başlayan süreçte şairler ve yazarlar yüzlerini Anadolu'ya çevirmişler, şiirlerinin kaynağını oradan almak istemişlerdir.

Külebi'nin kırsal bir muhitte doğmuş olması ve sonrasında çeşitli vesilelerle kente göç etmesi onun hayat anlayışını değiştirmiştir. Aslında Külebi'nin kente göç edip huzursuz olması sadece onun içinde bulunduğu ruh hâline indirgenemez. Her ne kadar şairin kişisel tarafı varsa ve düşüncelerini kendi âleminde şekillendirse de onu etki altında bırakan dış âlemi de göz önünde bulundurmamak gerekir. Nihayetinde insan ve tabiat bir bütün olduğu gibi onu kuşatan, ona tahakküm eden diğer yapıları da düşünmek ve hesaba katmak doğru sonuçlara ulaşmada köşe taşları sayılabilir. Bu pencereden Külebi'nin şiirleri değerlendirildiğinde şairin tabiatla alakalı ifadeleri daha sağlam bir şekilde yerlerine oturtulabilir. Aksi hâlde şairin tabiat üzerine yaptığı değerlendirmeler anlaşılacak, kentleşme olgusu anlaşılmadan şairin ne demek istediği kuşatıcı bir şekilde anlaşılacaktır.

1. Türkiye'de Meydana Gelen Kentleşmeye Kısa Bir Temas

Türkiye, Cumhuriyet devriyle beraber çok önemli değişimler yaşamıştır. Bu değişimler hayatın her tarafında görülmüş, ülke bütün varlığıyla, bütün kurumlarıyla başkalaşma göstermiştir. Bu değişim giderek devam etmiş, Adnan Menderes iktidarı (1950-60) ile bilhassa başta İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de sanayi ve kentsel ilerleme bağlamında çok büyük değişimler meydana gelmiştir.

"Türkiye 1950'li yıllarda hızlı bir kentleşme ve anakentleşme sürecine girmiştir. Ülke sanayiinin ağırlıklı bir kesiminin bulunduğu büyük kentler, göç hareketinin 'emme borusu' olmuştur, 1950 yılında 983.000 nüfuslu bir kent olan İstanbul 1980'de 4.480.000 nüfusa ulaşmış, aynı yıllarda Ankara'nın nüfusu 289.000'den 1.901.000'e, İzmir'in nüfusu 228.000- den 1.226.000'e, Adana'nın nüfusu ise 118.000'den 575.000'e yükselmiştir. 1985 yılında bu dört anakentin kentli nüfus içindeki payı % 41,5, Türkiye toplam nüfusu içindeki payı ise % 22,2 oranındadır." (Güler,ty:117) ifadelerini kullanan Birgül Güler değinmek istenilen büyük değişimle alakalı çarpıcı tespitler elde etmiştir. 1950 sonrasında itibaren artık kentleşmenin önü neredeyse alınmamıştır. Dar anlamıyla, kent sayısının ve kentte yaşayan nüfusun artışı anlamına gelen kentleşme (Boyacı:2013,3) Türkiye'de ithal bir şekilde yerini almıştır. Kalkınmacı anlayışla hareket eden Menderes iktidarı toplumun, sosyal yapının ve ülkenin içinde bulunduğu koşulları iyi analiz edememiş, sanayileşme ile beraber kentsel görüntü de Türkiye'de hayatini gündeme taşımıştır. Zikredildiği gibi Türkiye'de kentsel gelişme 1950'den sonra ciddi bir yükselişe geçmiştir ve bu yükseliş günümüze kadar gelmiştir. Hatta günümüzde bile kentleşme hızla devam etmektedir. Sinem Boyacı Türkiye'deki kentleşmeyi üç devreye ayırır:

- 1) Cumhuriyet'in kuruluşundan göç olgusunun başladığı 1950lere kadar olan dönem
- 2) 1950lerden askerî müdahalenin olduğu 1980 senesine kadar olan dönem
- 3) 1980'den günümüze kadar olan dönem

"1950lere kadar, iskân edilmiş kamu arazilerinin alımına yönelik herhangi bir baskı yoktu. Bu alanlar üzerinde inşaat faaliyetlerinin çok fazla olmamasından dolayı 1920-1945 seneleri arasında kent nüfusları neredeyse sabit kalmıştır. Buralardaki nüfus patlaması 1950'li yıllarda başlamıştır." Kentleşme olgusunun patlamasını bu ifadelerle bize aktaran Boyacı, asıl kentleşmenin 1950'den sonra başladığına açıkça işaret etmektedir. Türkiye'de pazar anlayışıyla beraber gelişen iç pazar arayışı ithal bir şekilde gelişme göstermiştir. Yani oluşan pazar kendi iç dinamiklerinden beslenerek dışarıya kendini kapatmak istemiştir. "İthal ikameci sistemin işleyebilmesi için iç pazarın daimi büyümesi gerekmektedir. Bunun için sürekli yeni yerlerin pazara açılması gerekmektedir. Pazara açılan yeni alanlar da çok sayıda insanın köyden kente göç etmesine sebep olmaktadır. İthal ikameci sanayileşme neticesinde toplumun her kesiminde coğrafi bir hareketlilik söz konusu olmuştur ve böylece 1950'li yıllarda Türkiye köyden kente göç olgusu ile tanışmıştır." (Boyacı:2013,2) Boyacı burada ithal ikameci sistem üzerinde durmuş, pazarın göç olgusunu nasıl tetiklediğini de gözler önüne sermiştir. 1950-1980 yılları arasında görülen bu değişiklikler elbette sadece kentin yapısını değil bütün bir sosyal yapıyı da etkileyecektir. Kentleşme olgusunu en temelde insan ilişkileri bağlamında değerlendirecek olursak insan üzerinde yıkıcı bir etki yarattığı açıktır. Nitekim hem 1950 sonrası şiirimizde hem de diğer edebi türlerimizde kent içinde avare avare gezen, canı sıkılan, bunalan, yalnız kalan, kendine ve topluma yabancılaşan

bireyler görürüz. Ruşen Keleş 1960-1990 yılları arasında görülen kentleşmeyi şöyle getirir gözlerimizin önüne: “1960-1990 yılları arasındaki 30 yıllık sürede kentsel nüfus, 6.9 milyondan 31.4 milyona çıkarak, dört kat artmıştır. Kentsel nüfusun genel nüfus içindeki oranı ise, aynı dönemde, %25.1’den %55.4’e yükselmiştir. Beşer yıllık nüfus sayımı dönemlerindeki gelişmeler incelendiğinde, görülmektedir ki son 30 yıldaki nüfus artışlarının ortalama olarak beşte dördü kentlerde yer almıştır.” (Keleş:1993,42)

Bütün bunlardan alınan sonuca bakıldığında Türkiye’de kentleşmenin günümüze kadar durmadan geldiği söylenebilir. Bilhassa 1950’den sonra hortlayan kentsel gelişim tabiat üzerinde ciddi kıyımlar meydana getirmiştir. Kent yükselirken diğer yandan tabiat tahrip edilmiştir. Kentin gelişmesi bir bakıma tabiatın da yok olmasına şartlandırılmıştır. Nihayetinde apartmanların yapılabilmesi, sitelerin gökleri delecek şekilde yükseltilmesi için tarlaların, ağaçların, ormanların özetle bütün bir ekosistemin tahrip edilmesi gerekmektedir. Başarısını tabiatı ezmekle, yok etmekle, sömürmekle elde eden kentsel gelişim, Külebi’nin şiirlerine de dolaylı olarak yansıyan unsurlardan birisidir. Daha önce de ifade edildiği gibi Külebi, her ne kadar da şiirlerini oluştururken ekoeleştirici bağlamında oluşturmasa da onun duyduğu kaygı, hissettiği korku insani bir kaygı ve korkudur. Kentleşmenin bu istatistiksel verileri göz önüne alındığında şairin haklı bir korkuya kapıldığı görülebilecektir. Zira Külebi, daha önce yaşamadığı şeyleri tecrübe etmiş ve içinde bulunduğu dünyanın değişmesiyle beraber kendini başka bir atmosferde bulmuştur. Bu da Külebi’nin kentleşme olgusunu el almasına sebebiyet vermiştir.

2. Kentleşme ve Külebi şiiri

Akşamlar Hey Akşamlar şiirinde Külebi, kenti adeta hızla akmakta olan bir nehre benzeterek onun aslında ne kadar tehlikeli olduğunu da göstermeye çalışmıştır. Çünkü koca nehre kapılan kişinin kendini ondan kurtarabilmesi imkânsız bir şeydir. Şairin, şiir içinde sabahtan akşama kadar çalıştığına dair bir ifade olmasa da kent içinde çalıştığı ve çok yorgun olduğu anlaşılmaktadır. Kentleşme süreci göz önüne alındığı zaman şairin haklı bir şekilde yakındığı daha da somutlaşmaktadır. Çünkü şair, içinde bulunduğu dünyanın ve atmosferin başka şekle dönüşmesini kentleşme olgusu ile tatmıştır. Bu durum şairin, kentleşme olgusunu şiirlerinde ele almasına neden olmuştur. Denebilir ki şairin eskiden beri yaşadığı hayat gitmiş yerine yeni bir hayat gelmiştir. Kentleşme, şairin zihninde huzursuzluklara neden olmuştur. Söz gelimi iş saatleri, kent içinde insanın kaybolması ve küçülmesi şair üzerinde etkili olmuşlardır. Şar, kendini kentin içinde o kadar küçük hisseder ki bu yüzden kendine bile vakit ayıramayacak kadar başkalarına “esir”dir.

Kim esir değildir

Kendi içerisinde

Akşamlar hey akşamlar

Doğmasaydım eğer

O küçük şehirde

Kim böyle boş gezer,

Yüzer gibi olur

Bir koca nehirde

...

Elif Kap bu şiiri "Bu şiirinde o, büyük şehri, koca bir nehre benzetir. Bu şehir içinde, büyük bir karışıklık içerisinde, yorgun bir hâlde yaşam mücadelesi verir, kendine zaman ayıramadığından yakınır." (Kap:2013,52) şeklinde değerlendirirken değinilen gerçeğe işaret eder. Acı Dönem isimli şiirinde Ankara kentinde yaşadıklarını çarpıcı bir şekilde anlatırken aslında kentin de birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini dile getirmiştir.

Şu Ankara kentinin sokaklarında

Mutsuz kediler, köpekler var

Sen de mutsuz değil misin ey ozan,

Bezgin değil misin onlar kadar?

Ve halkın da değil mi baştan başa

Yoksul, umutsuz, bezgin?

Bir ağaç gibi kurumuş

Suyu çekilmiş ülkemizin. (Külebi:1990,243)

Şairin bize anlattığı şeyler gözlemleri gibi gözüксе de aslında onun gayesi muhitinde olup bitenleri, yaşadığı dünyanın resmini çizmektir. Nitekim bugün bu satırları okuduğumuz zaman şairin kentsel gelişmeyle gelen değişimleri haber verdiği açıkça görülmektedir. Külebi'nin halkın içinde bulunduğu zor durumu suyu çekilmiş bir ağaca benzetmesi hiç de tesadüfi değildir. O bütün şiirlerinde yaptığı gibi derdini, tasasını okuyucuya resmetmek için tabiattan faydalanmış, tabiata olan engin sevgisini ortaya koymuştur. Aslında Külebi'nin kuruyan ağaç simgesi kentleşmenin tabiat üzerindeki tahribine yorumlanacağı gibi toplumun ruh hâline nasıl yansıdığını da haber vermektedir. Mutluluk isimli şiirinde kent-kır mukayesesine giderek kırsalın daha sıcak olduğu kanısına varır.

Şimdi Ankara'da sabun kokuyorsa, kömür kokuyorsa, asfalt kokuyorsa

Köylerde o denli fişki, o denli insan ve hayvan teri...

Ah sıcaklık, insancıl sıcaklık, bengi sıcaklık!

Köylerde de sıcaktır yine ineklerin bile memeleri. (Külebi:1990,207)

Şair burada kent ve kırsal baştanbaşa farklı bir algıyla algılamaktadır. Kent onun için asfalt, sabun, kömür kokan bir yerdir. Dikkat edilirse bu kokular sunidir ve insanda güzel hisler çağrıştırmayan kokulardır. Bu suni kokuların yerine şair fişki, teri koyarak doğal olanın aslında daha da güzel olduğunu vurgulamıştır. İnsan ve tabiata duyduğu sevgiyi hiçbir şeye duymayan şair kentin bütün o karmaşasından çıkan kokuları kötü ve çirkin görmekte, özlemine duyduğu şeyi tabiat ekseni çerçevesinde değerlendirmektedir. Şairi kent kır ayrımı yapmaya zorlayan nedir ki bir fişki bile şaire güzel gelmektedir?

Tam bu noktada Türkiye'nin daha önce temas edilen kentsel ve sanayi gelişiminin tekrar hatırlanması gerekmektedir. Zira şair bütün bunları yazarken aslında içinde yaşadığı sosyal hayatın da ipuçlarını bize vermektedir. Şairin özlem duyduğu şeyler düşünüldüğünde aslında sıradan bir insan için oldukça sevilmeyecek şeyler vasfını taşımaktadırlar. Lakin Külebi, kent içerisinde o kadar bunalmıştır ki kırsalın ve köyün en kötü şeyleri bile onun gözünde sevicek şeylere dönüşmüş vaziyettedir. Bu da aslında Külebi'nin iç dünyasındaki iştihakı göstermektedir. Kent, onun gözünde kendisini esir eden, istenilen bir hayatın yaşanmadığı, tabiatla bütünleşmeyen bir yer hüviyetini almaktadır. Dolayısıyla kentin ve kentleşmenin şair üzerindeki etkisinin olumsuz bir etki olduğundan rahatlıkla söz edilebilir. Külebi, kentte mutlu olmamakla beraber kent, onun için her gün bungen bir dünya şekline girmektedir. O, sabah uyandığında yeni bir güne gözünü açmaktan ziyade kendisini esir eden bir dünyayla ve kentle karşılaşmaktadır. Türk Mavisi isimli şiiri, bu durumu ifade etmiş olan şairin en güçlü şiirlerinden sayılabilir.

Tozlu dumanlı sokaklarında Ankara'nın
Her sabah kendimi yitiriyorum
Sokaklar tutukluyor beni.
Bir sonsuz boşluğa iniyorum.

Şair kentte yaşadığı için fevkalade üzüntülüdür. Her sabah doğmak için değil adeta ölmek için yatağından kalkmaktadır. Sokaklar onu özgürleştirmekten ziyade onu tutuklayan, ona zincirler vuran dar geçitlerdir. Bu dar geçitler şairin hayatla barışmadığı yerlerdir ve bu yüzden şair buradan her geçtiğinde kendini boşluğa atıyormuş hissine kapılmaktadır. Ayrıca kent, onun içinde teneffüs edilebilen, temiz havanın alınabildiği bir dünyadan ziyade "tozlu dumanlı" bir zindandır. Külebi'nin devamında

...
Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Binsem üstüne bulutların,

...
Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Göklerde bulutlarla bir olsam. (Külebi:1990,205)

ifadelerini kullandığı görüldüğünde onun nasıl özlemler içinde olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Şair, kent hayatından bunalmış kendini tabiata atmak istemektedir. Çünkü artık kent ve tabiat iki farklı yerde durmaktadır. Kentin olduğu yerlerde ancak ve ancak kapitalizmin suni tabiat müzeleri olan parklar bulabilecektir şair. Fakat şairin istedikleri bunlar değil bulutlar ve uçsuz bucaksız bir tabiattır. Şair, istediği, arzu ettiği şeyleri kentte ve kent hayatında bulamadığı için sürekli bir iç yakarıyla karşımıza çıkmaktadır ve en sonunda onu akşam karanlığında bir ağaca sarılmış vaziyette görürüz:

Karanlık kış günü akşamüstü
Dost diye sokaklarda kendini ara
Sevdalı kimsesiz, sarhoşlar gibi
Sarıl gizlice ağaçlara (Külebi:1990,158)

Buraya kadar incelemeye çalışılan şiirlerde görüldüğü üzere Külebi, kenti hep hayal ettiği dünyayla kıyaslamış ve aslında bulunduğu yer itibariyle mutlu olmadığını itiraf etmiştir. Bu bir bakıma Türkiye'nin kentsel gelişimi içerisinde de değerlendirilebilecek çok önemli bir ayrıntıdır. Kentsel gelişim, tabiata muhalif bir gelişme göstermiş ve her an onun hayatını ve varlığını ihlal eden bir konumda yer almıştır. Külebi'nin şiirlerinde gördüğümüz kent insanının bunalımı da aslında tabiata bir çıkışın olmaması durumudur. Şair kentle uyuşma gösteremediğini Çare isimli şiirinde çok başarılı bir şekilde okuyucuya şu şekilde yansıtır:

Bu yerlerin havası ağacığım
Bize yaramadı.
Günden güne zayıflıyoruz
Ne üst ne baş kaldı.

Sen her gün akşama kadar ağacığım
Anaya hasret, babaya hasret,
Ekmeğe, insan yüzüne,
Sokaklara hasret.

Lavanta kokuları gelir uzak mahallelerden,
Yel estikçe sıra sıra kavaklar sallanır,
Bir yoksulluk, bir yalnızlık, bir gurbet
İnsan nasıl olsa katlanır.

Türkiye uçsuz bucaksız ağacığım!
Bu yerlerin havası bize yaramadı,
Kalkıp başka yere gidelim artık
Çare kalmadı. (Külebi:1990,68)

Şiirin bütününe bakıldığında bir yabancılaşmanın olduğu hemen görülebilmektedir. Şair yaşadığı yerin havasıyla, yapısıyla uyuşamamış özlemini duyduğu tabiata doğru gitmek istemiştir. Lavanta kokuları, sıra sıra kavaklar, esen rüzgârlar onun yalnızlığa bile sabredebilmesine destek olacak tabiat unsurlarıdır. En sonunda çaresi kalmayan şair kent

hayatından sıyrılmaya ve başka bir yere göç etmeye karar vermektedir. Şair açık bir şekilde kentleşmeden, apartmanlardan, yığılan yapılardan söz etmese de tabiatın kendisinden ne kadar uzakta olduğuna işaret ederek aslında meseleye dolaylı bir yolla parmak basmıştır.

Külebi'nin yukarıdaki şiirlerine baktığımızda aslında kentin içinde yabancı kalan bir kişigörsek de bu kişinin yakarışları, hisleri, düşünceleri bir bakıma onun kent ve kent hayatına yönlendirdiği eleştirilerdir. Kente getirilen eleştiriler bir bakıma tabiatın savunuculuğunu yapmak da demektir. Bu bakımdan Külebi'nin aslında kentle ilgili şiirleri bile bir yönüyle ekoeleştirisinin içine giren şiirlerdir. Ekoeleştiri, en genel tanımıyla edebiyat ve kültür metinlerinin çevreci bir bakışla incelenmeye tabi tutulmasıdır. Ekoeleştiri üzerine ciddi çalışmaları olan Serpil Oppermann, ekoeleştiri için teklifi de meselenin içine katar. Ona göre ekoeleştiri şu şekilde tarif edilmiştir: "Edebiyat eleştirisi ve kuramları içinde, edebiyat ve kültür metinlerini çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen tek akımdır." (Oppermann:2012,9)

Ekoeleştiri, Oppermann tarafından göz önüne getirilirken doğa, edebiyat, kültür gibi yapıların arasındaki bağı ele alan tek akım olarak tanımlanmıştır. Ekoeleştirisinin araştırma alanlarını "insanın çevresine ait her şey" olarak belirleyen Caner Solak bu durumu şöyle belirtir: "Bu suretle edebi eserde bir mekân olarak doğa, doğanın ele alınış şekilleri, doğa tasvirleri, doğa yazını türü ve en genişolarak insanın çevresine ait her şey ekoeleştirisinin araştırma alanına girmektedir." (Solak:2012,213) Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere ekoeleştiri, genel itibarıyla edebiyat ve çevre arasındaki ilişkileri inceleyen bir eleştiri sistemidir. Ayrıca Solak'ın ifadeleri göz önüne alındığında doğanın ele alınış biçiminin de önemli olduğu fark edilmektedir.

3. Tabiat için Edebiyat Dünyasından Bir Çılgılık: Ekoeleştiri

Ekoeleştiri, çok genel bir ifadeyle edebiyat metni ile çevre arasında irtibat kurmaya çalışır. Edebiyat metninde görülen tabiat unsurlarını, onların nasıl kullanıldığını, hangi açılardan kullanıldığını detaylı bir şekilde incelemeye çalışır. Ekoeleştiri ifadesi yerine "çevreci eleştiri" ifadesini kullananlar da vardır. Gül Güllü "Çevreci Eleştiri ve Bir Uygulama" isimli yazısında bu adlandırmayı şöyle değerlendirir: "Çevreci eleştiri, "doğa" sözcüğünün yerine getirilerek kullanılmaya çalışılan "çevre" sözcüğünün bugün ifade ettiği anlama eleştirel bir tavırla yaklaşır. Doğa sözcüğü sanki göstermekte olduğu şeyi anırtırmakta uygunsuzmuş gibi her türlü söylemden dışlanmıştır. Bunun yerine çevre terimi kendini dayatmıştır. Etimolojik olarak çevre sözcüğü çevreleyen şeyi ve kullanıldığı bağlam içinde de, daha kesin olarak insan türünü çevreleyen şeyi göstermektedir. Bu insan merkezci görüş, tek gönderimi insan olan ve bütün eylemi yeryüzüne tamamen egemen olmaya yönelik fetihçi uygarlığımızın zihniyetine uygundur (Güllü:2002,36)."

Ekoeleştiri, zaman zaman çeşitli sebeplerle kuramsal olarak da tartışılmış ve eleştirisinin bir kuram olup olmadığı hakkında da fikirler ortaya atılmıştır. Ekoeleştirisinin edebiyat dünyasından mı hareket ettiği yoksa doğanın mekân algısı üzerinden mi anlaşıldığı üzerinde durulan başka meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Çevreci eleştiri teriminin kendisi başta olmak üzere çevreci eleştirisinin bir kuram olup olmadığı, insanla doğa, doğal yaşam, insan dışı varlıkların dünyası ya da diğer organizmalar

arasındaki ilişkiyi mi incelediği; yoksa edebî metinlerdeki mekân kavramıyla mülgilendiği gibi konularda tam bir görüş birliğinin olmadığı bu makalelerde, yazarların bulunduğu nokta, hepsinin çevre duyarlılığıyla hareket edip çevreci eleştirinin disiplinler arası olduğunu savunmalarınıdır.”(Karahana:2002,35) diyen Karahana bu hususa temas etmiştir.

Ekoeleştiri hususunda nasıl bir isimlendirme yapılırsa yapılsın aslında Karahana'nın da ifade ettiği gibi önemli bir nokta bulunmaktadır. Ve her ne kadar bu eleştiri biçimi hakkında çeşitli adlandırmalar, tarifler bulunsa da eleştirilerin ve eleştiri sisteminin hedefi gerçekte aynı ve tek doğrultudadır: Edebiyat dünyasından bir çılgılık atmak. Bu cihetle meseleye bakıldığında adlandırmadan ziyade kuramın, eleştiri sisteminin neyi ve nasıl ele aldığı önemli bir sorunsal olmaktadır.

Ekoeleştirin en büyük ifadelerinden birisi, tabiattaki her şeyin bir ruhu olduğudur. Ekoeleştiri üzerine fikir üretenlere göre tabiattaki her şeyin bir ruhu vardır ve insan hiçbir zaman kendini tabiat üzerine zorbacı bir yere koymamalıdır, bununla beraber koyma özgürlüğüne de sahip değildir. Çünkü bütün varlıklar aynı bir gezegeni paylaşmakta, insanın kendini merkeze koyarak diğer canlılara karşı takındığı tutumu bütün bir canlı sistemini tehdit eden bir görüntü arz etmektedir. Ekoeleştiri, buna bağlı olarak kâinatın insanın emrinde olduğu görüşüne itiraz eder. “Tüm edebî ve kültürel yaklaşımların ve düşünce akımlarının doğayı yalnızca bir sömürü aracı olarak gören insan-merkezcilikten (anthropocentrism) arındırılması için ülkemizde de ekoeleştirin sosyal bilimler ve edebiyat çalışmalarında tanıtılması ve çalışma kapsamına dâhil edilmesi gerekmektedir.” (Oppermann: 2012,14-15) diyen Serpil Oppermann, insan-merkezciliği tenkit etmiş ve ekoeleştirin de önünün açılmasını ifade etmiştir. Ekoeleştirmenlerin üzerinde durduğu bir başka mesele de tabiatın insan tarafından ötekileştirilmesidir. Buna bağlı olarak insanın bilinçsiz bir şekilde kendisini tabiatın başka bir yere koyarak ve tabiatı ötekileştirerek ondan ham madde yoluyla nemalanması, eleştirilen başka bir taraftır.

İnsanın dünya üzerinde tabiatı, hayatı, canlıları sömürmesine şiddetle karşı çıkan bu eleştiri, bütün canlıların bütünlenmiş bir ahenk içerisinde olduğunu iddia eder. Diğerindeki bir kırıldama ve değişim hiç şüphesiz diğerindeki değişim ve bozulmaya sebebiyet teşkil edecektir. Çünkü bütün canlılar birbiriyle bağlantılı ve hiçbiri diğerinden bağımsız değildir. Tabiattaki her şeyin birbirine bağlı olduğunu Oppermann şöyle dile getirir: “Ekoeleştirmenlere göre ekosistemdeki tüm canlılar birer bireydir ve her bireyin kimliğini diğer canlılarla olan ilişkisi şekillendirir. Ekoeleştirmen Neil Evernden'in de ifade ettiği gibi her şey birbiriyle bağlantılıdır, birinde değişim diğerini derinden etkiler.” (Oppermann,ty:4)

Ne yazık ki insanoğlu bütün canlılar içinde kendi sömürsünü meşrulaştırmak için kendisini hayat döngüsü içerisinde yüksek bir yerde konumlandırır ve bu döngünün sağlıklı bir şekilde dönmesine engel olur. İnsanoğlunun tabiat ve hayat karşısındaki bu tutumu aslında bir bakıma kendisinin de sonudur. Çünkü sonuçta insan, tabiat ve hayatın döngüsünden ayrı tutulamaz. Fakat bugün gelinen noktada bunun anlaşılması açık bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim Oppermann'ın da eleştirisi aslında buna yöneliktir.

“Çağdaş edebiyatın sorumluluğu insanın ekosistem içindeki yerini sorgulayarak hem bu iç/dış düalizmini, hem de doğal/sosyal, maddesel/söylemsel arasındaki geçirgen sınırları gözden geçirmektir.” (Ergin,Dolcerocca:2016,304)diyenMeliz Ergin ve Özen Nergis ekoeleştirisinin bir “sorgulama” işlevine sahip olması gerektiğinden bahsetmişlerdir.Külebi'nin tabiat, kent, insan gibi meselelere temasına döndüğümüzde aslında derinden derine yitip giden tabiata, kaybolan döngüye bir serzeniş, bir ağıt göze çarpmaktadır, bu da yukarıda değinilen “sorumluluk” bilinciyle örtüşmektedir. Fakat bu serzeniş ve ağıt,Külebi'ninşiirlerini ekoeleştiri çerçevesinde yazdığını bize göstermemektedir. Daha açık ve net bir şekilde söylemek gerekirse Külebi'nin şiirleri ekoeleştiri temelinde yazılan metinler değildir. Zira Külebi, bu şiirlerini ekoeleştirisinin ışığı neticesinde kaleme almamıştır. Çünkü ekoeleştiri, 1990'lerden sonra gelişme gösterebilmiş bir yapı arz etmektedir. Fakat Külebi'ninşiirlerini ekoeleştirisinin kuramsal çerçevesine hizmet eder bir şekilde yazmaması onun tabiata duyarsız olduğunu da göstermemektedir. Ekoeleştirisinin değindiği meselelere işaret eden bütün metinler,her ne kadar o metin varlığını ekoeleştiriden uzak bir yerde inşa etse bileaslında ekoeleştirisinin içerisine dâhil edilebilir. Metnin ve kuramın durduğu nokta bir yerdedir çünkü. Külebi'nin şiirlerinde kent ve kentin tabiat, insan üzerindeki etkilerine yukarıda temas edilmeye çalışıldı. Değerlendirmeye tabi tutulacak şiirlerin bir tarafıyla kentleşme üzerinden hatırlanması gerekmektedir.

Külebi'nin, 1936-1946 yılları arası şiirlerini kapsayan Adamın Biri isimli kitabında bulunan İstanbul şiiri bize İstanbul'daki tabiat tahribi ve “âlem”in değıştiğini gösteren güçlü bir şiirdir.

...

Sonra âlem değışiverdi

Ayrı su, ayrı hava, ayrı toprak.

Sonra âlem değışiverdi

Ayrı su, ayrı hava, ayrı toprak.

Mevsimler ne çabuk geçiverdi

... (Külebi:1990,12)

Külebi burada bir âlemden ve bu âlemin değıştiğinden söz eder. Bu âlem özellikle İstanbul olsa da genel bir bakışla bütün âlemdir. Çünkü şairin daha önce yaşadığı âlem ile şiirde yaşadığı âlem birbirinden çok farklı konumdadırlar. Burada kentleşmeye doğrudan bir eleştiri olmamasına rağmen şairin niyetinin iki dünya arasındaki farkı belirtmek istediğini anlayabilmekteyiz. Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısı isimli şiirinde dünyadaki büyük yıkımı ve değışimi dehşetli bir üslupla bize aktarır.

Özlem özlem özlem

Yokluk yokluk yokluk.

Açlık açlık açlık.

Yalan yalan yalan.

Korku korku korku.

Ölüm ölüm ölüm.

Duman duman duman. (Külebi:1990,241)

Bu iki şiir mukayese edildiğinde Külebi'nin küçük âlemle İstanbul'u büyük âlemle de dünyayı kastettiği görülecektir. İnsan, her şeyi kontrolü altına alabildiğini zannettiği için artık su, hava, toprak eski toprak değildir. O artık insan eliyle kirlenmiştir. Artık mevsimler normal seyirlerinden ziyade başka şekillerde akıp gitmektedirler. Zira insan sanayileşme ile beraber ham madde üzerinde yoğunlaşmış, dünyayı neredeyse fabrika bacaları ile doldurmuştur. Bu da Külebi'nin ifadesiyle dünyaya "duman dumanduman" doldurmuştur. Burada açık bir şekilde görülen bir husus vardır ki o da Külebi'nin hem kentleşmeye değinmesi hem de ekoeleştirinin sahasına girebilecek konulara temas etmesidir. Zira "duman dumanduman" bize savaşın insanlar ve tabiat üzerindeki yıkıcı etkisini, fabrikaların bacalarını, yitip giden tabiatı çağrıştırmaktadır.

Yangın şiirinde sesi gürdür şairin. Adeta insan-merkezci bir anlayışa meydan okur. Ona göre insanın tabiata zarar vermesi yaptığı aptallığını, bilinçsizliğini göstermektedir.

Önce gelincikleri yolduk

Nar ağaçlarını tuttuk kurşuna,

Ardından andızları devirdik

Aptallık, bilinçsizlik, bir hiç uğruna

Şiirin ilk kısmına bakıldığında göze çarpan en büyük şey şairin birinci çoğul şahıs yani "biz"le konuşmasıdır. Çünkü o, tabiatın tahrip edilmesinden bütün insanlığı sorumlu tutmaktadır. "Bir hiç uğruna" ifadesi büyük bir üzüntü ve esefin ifadesidir tüm insanlık namına. "Gelincik, nar ağaçları, andız" gibi kelimeler şiirin içinde göz önüne alındığında şairin ekoeleştirici noktasında adeta bir çığlık attığı hissedilebilmektedir.

Sonra sıra ormanlara geldi,

Yüz binlerce dönüm ateş yaktık,

Sivas'a kadar gidip bulduk,

Dikili tek ağaç bırakmadık.

... (Külebi:1990,223)

İnsan kendisini dünyanın, ekosistemin sahibi zannetmiş ve sonuçta ortaya şairin resmettiği korkunç manzara çıkmıştır. Ormanlar yanmış, yüzlerce dönüm arazi ateş altında kalmış ve bir tek ağaç bile kalmamıştır.

Zerdali Ağacı şiirinde erkenden çiçek açan bir ağaçla dertleşmiştir Külebi.

Havalar güzel gidiyor

Sen de çiçek açtın erkenden

Küçük zerdali ağacım,

...

Zemheride bahar mı olur

...

Şimdiyse senin hâlin

Ölümden acı,

Karakiş ortasında

Küçük zerdali ağacım. (Külebi:1990,91-92)

Dünya sanayileşme ile beraber hızlı ve önüne geçilemeyen bir kirlenme ile karşı karşıya gelmiştir. Bunun doğal sonucunda ise neredeyse mevsimler artık eskisi gibi kendileri değil başka bir hâle bürünmüşlerdir. Zerdali Ağacı şiirinde görülen erken çiçek açma hâdisesi, Külebi'nin ekoeleştirici bağlamındaki duyarlılığının estetik bir yansımasıdır.

Günler Bana Bir Hikâye Anlattı isimli şiirinde insan-merkezci zihniyeti "babadan mirasa konma" fikriyle eleştiren Külebi, bu şiirde de güçlü bir tabiat sevgisini haykırır ve ekoeleştirinin çerçevesinde bir dizi eleştirilerde bulunur.

...

Bizimdir rüzgârı, ağacı, meyvesi

Bizimdir dostluğu, kardeşliği, sevdası.

Ama biz insanoğulları.

Babadan mirasa konmuşuz

Her gün bir taşını söker atarız

Hele bir işimize elversin

Tozu dumana katarız.

Ama biz insanoğulları

Babadan mirasa konmuşuz. (Külebi:1990,63)

Külebi'nin bizimdir ağacı, rüzgârı, meyvesi deyip sonra insanın bunlar üzerinde yeterince düşünmediğini ifade etmesi yukarıda zikredilen sonunu kendi elleriyle hazırlayan insan ifadesine de aslında gönderme yapmaktadır. İnsan bencil bir yapıya sahiptir. Her şeyin ona ait olmasını ister. Hiçbir şeyin de elinden gitmesini istemez. Külebi'nin ifadesiyle insanın işi, maddi gücü elinden alındığında hemen tepkiler vermeye, maruz kaldığı duruma karşı muhalif durmaya çalışır. Ama söz konusu tabiat olduğu zaman insan, bunu açıkça ihmal etmektedir.

Kuşun Hikâyesi adlı şiirinde ise şair bir kuşun nasıl öldürüldüğünü anlatır bize.

...

Eğilip baktık tahtalar arasından

Uzaklardan gelme bir garip kuş.

Kuzgun gibi, balıkçıl gibi bir şey,

Köprünün altına yorgun düşmüş

...

Kimimiz değnekle dürte dürte...

Kimimiz de kaynar su döktük,

İşedik bir güzelce üstüne

Garip kuşu öldürdük.

Yaralı bir gemi gibi yüze yüze

Köprünün dışına çıktı.

Vura vura eğlendik,

Artık birbirimize.

Uzaklardan gelme garip kuş

Mürekkep rengi gözlerinle

Artık dünyamızı göremezsin!

Bağrıışmamız gitmez kulaklarına,

Yaprakların arasında güneşe karşı

Çiftleşemezsin.

Dişiyse yumurtlayamazsın da!

Böyle deyip kuşun dört yanında

Akşama kadar hora teptik,

İnsan olduğumuzu iyice

Garip kuşa öğrettik.

Şiirin gelen yapısına baktığımızda ekoeleştiriadaki canlı anlayışı ile Cahit Külebi'nin canlı anlayışının aynı düzlemde bulunduğu görülmektedir. Ekoeleştiri canlı olan her şeyin bir ruhu olduğuna ve onun da bir özne olduğuna inanır. Külebi burada kuşu bir hayvan olarak telakki etmekten ziyade ona adeta bir özne gibi yaklaşmıştır. Şiirin sonunda yer alan kinayeli dil şairin şiirindeki gerçeklik algısını da artıran bir hususiyet olarak teşekkül etmektedir.

Sonuç

Cahit Külebi, yazdığı şiirlerinde insan, tabiat üzerinde çokça durmuş bunu şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. Fakat bunu yaparken tabiatı zapt etmekten ziyade onu anlamaya çalışmıştır. Bu anlayış onu ekoeleştiri eleştiri kuramına yaklaştırmaktadır. Zira ekoeleştiri bütün canlıların aynı şekilde aynı hakka sahip olduğunu ifade etmiş, insan-merkezci bir anlayışa da eleştiriler getirmiştir. Külebi, şiirlerinde tabiat ve insanı aynı potada eritmiş,

bir ağaca yahut bir kuşa tabiat içerisinde büyük bir kıymet atfetmiştir. Şiirlerinde görülen tabiat, çevre sevgisi ve kent eleştirisi onun iç âlemini bize gösteren bir yapı arz etse de yaşadığı devrin ve zamanın da bizce anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Bu yüzden Külebi'nin şiirleri hem kentsel gelişimi -bunun doğal sonucu olarak tabiat yıkımı- gözler önüne sermekte hem de tabiatın bütün taraflarıyla dikkate değer olduğunu ifade etmektedir.

Kaynakça

- Boyacı, Sinem (2013). "Türkiyenin Kentleşme Süreci ve Sürecin Etik Açısından İncelenmesi". https://www.academia.edu/2441407/T%C3%BCrkiyenin_Kentle%C5%9Fme_S%C3%BCreci_ve_S%C3%BCrecin_Etik_A%C3%A7%C4%B1dan_%C4%B0ncelenmesi/22.04.2016
- Ergin, Meliz. Özen Nergis Dolcerocca (2016). " Edebiyata Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya". Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD), (36): 297-314.
- Güler, Birgül (t.y.). "Büyük Kentler İçin Yönetim Arayışları". <http://www.birgulaymanguler.net/files/1-7guler.pdf/22.04.2016>
- Güllü, Gül (2002). "Çevreci Eleştiri ve Bir Uygulama". Varlık, (1138): 35-40.
- Kap, Elif, Cahit Külebi'nin Şiirlerinde Sosyal Problemler, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gazimağusa.
- Karahan, Burcu (2002). "Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi", Varlık, (1138): 28-34.
- Keleş, Ruşen (1993). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Külebi, Cahit (1990). Bütün Şiirleri, İstanbul: Adam Yayınları.
- Oppermann, Serpil (2012). Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Oppermann, Serpil (t.y.). "Ekoeleştiri". <http://www.pen.org.tr/files/GreenPEN%20Ekoele%C5%9Ftiri%20Prof.%20Dr.%20Serpil%20Opperman.pdf/22.04.2016>
- Solak, Caner (2012). "Bir Ekoeleştiri Denemesi: "Behiç Ak'ın Tek Kişilik Şehir Oyununda Birey, Toplum ve Çevre İlişkileri". AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (47): 213.
- Yardımcı, Mehmet (t.y.). "Şiirini Halk Şiirinin Gür Kaynağından Besleyen Cahit Külebi ve Şiir Dünyası". http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yardimci_05.pdf/22.04.2016